

پیشگفتار

رویارویی با یکجانبه‌گرایی آمریکا، جلوگیری از نقض حقوق بشر و... مطرح می‌گردد.

رویکردهای اقتصادی در تجزیه و تحلیل بحران نیز بر مسائل مربوط به انرژی، هزینه‌های جنگ و پیامدهای اقتصادی آن متمرکز است.

در این میان، کمتر از همه، تحلیل‌های حقوقی مطرح شده است. از دیدگاه حقوق بین‌الملل، در بحران کنونی عراق مسائل گوناگون چون حاکمیت و مداخله، حق تعیین سرنوشت، حقوق بشر، دفاع مشروع، کاربرد زور به صورت اقدام فردی دولت آمریکا یا اقدام جمعی در قالب منشور ملل متحد، قطعنامه‌های شورای امنیت و تعهدات مبتنی بر کنوانسیون‌های بین‌المللی، نقش و جایگاه عرف بین‌المللی در برخورد با عراق و... مطرح است.

بیشتر تحلیل‌های حقوقی نیز در جهت نشان دادن مغایرت اقدامات و عملکرد آمریکا و انگلیس با حقوق بین‌الملل موجود است. ادعای اصلی در این تحلیلها عبارت است از اینکه طبق اصل دفاع مشروع و حقوق بین‌الملل در زمینه تروریسم هیچ توجیهی برای حمله به عراق وجود ندارد و بویژه با توجه به اینکه انگلیس مورد هدف حملات تروریستی قرار نگرفته است، آن دولت نمی‌تواند در قالب دفاع مشروع دست به اقدام نظامی بزند.

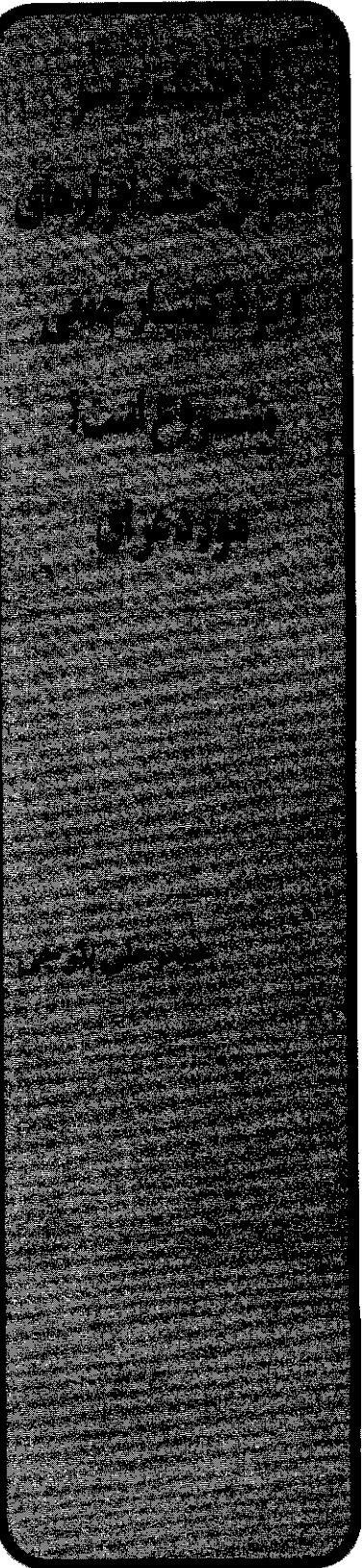
ولی با نگاهی به رژیم‌های بین‌المللی موجود در مورد جنگ‌افزارهای ویژه کشتار جمعی می‌توان تحلیل‌های متفاوت داشت. بر پایه این رژیمها، با توجه به اینکه عراق تعهدات خود در زمینه سلاحهای ویژه کشتار جمعی را نقض کرده است، سازمان ملل می‌تواند در برابر دولت عراق دست به اقدامات مقتضی بزند. برای اثبات این مدعا، در مقاله حاضر کوشیده شده است پس از مروری بر برنامه‌های تولید سلاحهای ویژه کشتار جمعی عراق، مبانی حقوقی اقدام سازمان ملل در مورد به تفصیل مورد بررسی قرار گیرد و در پایان، مطالب جمع‌بندی و دلایل مشروعیت کاربرد زور از سوی سازمان ملل به علت اقدام دولت عراق در زمینه گسترش جنگ‌افزارهای ویژه کشتار جمعی پرداخته شود. پرسشهای مطرح شده در این مقاله عبارت است از:

۱- میزان تواناییهای عراق در زمینه سلاحهای ویژه کشتار جمعی چیست و اقدامات انجام شده

بحران کنونی عراق در کانون توجه نظام بین‌الملل و بسیاری از کشورها قرار گرفته است؛ هر روز هزاران صفحه در مورد عراق نوشته می‌شود؛ بسیاری از مقامات کشورها بویژه آنان که در این بحران نقشی بازی می‌کنند، در برابر تحولات هر روزه بحران عراق واکنش نشان می‌دهند. در این راستا، مسئله جنگ‌افزارهای ویژه کشتار جمعی بعنوان دلیل اصلی حمله به عراق بیش از هر مسئله دیگری مورد توجه است. هر چند عراق به ارتباط با تروریسم و به خطر انداختن صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی متهم بود ولی آنچه از ناحیه جنگ‌افزارهای ویژه کشتار جمعی عراق احساس می‌شود، بیش از دیگر خطرها بود. بر همگان ثابت شده است که عراق در گذشته زرادخانه سلاحهای تهاجمی شیمیایی و میکروبی برپا کرده بوده و فعالانه در صدد دستیابی به تواناییهای مربوط به تولید سلاحهای هسته‌ای بوده است؛ اما حمله نظامی مجدد به عراق، پس از حادثه یازده سپتامبر و اعلام آموزه تازه جرج بوش رئیس‌جمهوری آمریکا مبنی بر اینکه «هر که با ما نیست، دشمن ماست» در دستور کار آن کشور قرار گرفت و در عمل پس از گذشت يك سال و اندی از زمان حمله به عراق، سلاحها و زرادخانه‌های مورد ادعا پیدا نشده است.

پیش از آن، سازمان ملل به منظور خلع سلاح عراق چندین قطعنامه صادر کرده و بازرسیان سازمان نزدیک ۱۰ سال بطور مستمر به نظارت بر روند خلع سلاح و بازرسیهای گوناگون برای متوقف کردن برنامه تولید سلاحهای ویژه کشتار جمعی عراق پرداخته بودند.

در حالی که بحران عراق با رویکردهای گوناگون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است، بیشتر تحلیلها در برگیرنده مباحث سیاسی و نظامی پیرامون حمله آمریکا و برنامه‌های آن کشور برای عراق پس از صدام بوده است. همچنین، مواضع و رفتارهای دیگر کشورهای دخیل در بحران بویژه کشورهای منطقه و همسایگان عراق بیشتر از این منشور نگر بسته می‌شود یا اینکه در مخالفت با جنگ در عراق، گفتمانهای سیاسی گوناگون مانند

جلوگیری از بسیاری از رویدادهای ناگوار ممکن می‌بود. اهمیت توجه به مقررات حقوقی، بویژه هنگامی برجسته‌تر می‌شود که با در نظر گرفتن سیاستهای کنونی دولت آمریکا، هر کشور دیگری نیز ممکن است به بهانه گسترش دادن سلاحهای ویژه کشتار جمعی مورد حمله قرار گیرد.

در حالی که پرونده عراق در زمینه جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی پیشینه‌ای بیش از دو دهه دارد،^۱ از زمان جنگ کویت در سال ۱۹۹۱ بوده که به گونه جدی با فعالیتهای برنامه‌های آن کشور مقابله شده است. در زمان تجاوز عراق به ایران، نظام بین‌الملل و سازمان ملل متحد، کاربرد سلاحهای شیمیایی از سوی عراق را نادیده گرفت و نه تنها کاری برای جلوگیری و مقابله با عراق نکرد، بلکه حتی حاضر نشد آن دولت را به صراحت محکوم کند.^۲ اما با تغییر جهت تهدید عراق به سوی کشورهای غربی، تحریم و خلع سلاح عراق در دستور کار قرار گرفته و در طول بیش از یک دهه کنترل و بازرسی، بسیاری از جزئیات برنامه‌ها و فعالیتهای عراق برای افزایش تواناییهای خود در زمینه تولید جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی افشا شده است. البته عراق پایبندی کامل به مقررات و تعهدات زمان آتش‌بس نداشت و با تاکتیکهای گوناگون همواره می‌کوشید خود را از کنترل و بازرسیهای سازمان ملل رها سازد.

در عین حال گفته می‌شود که عراق از هنگام اخراج بازرسان سازمان ملل در دسامبر ۱۹۹۸، در سایه شبکه پنهانی و گسترده خود، به خرید و قاچاق اقلام ممنوعه ادامه داده و بر تواناییهای خود در زمینه تولید جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی افزوده^۳ و فراتر از آن، در بیان و اظهار میزان تواناییهای واقعی خود فریبکاری کرده است.^۴

تواناییهای عراق در زمینه

جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی

هر چند با به کار گرفته شدن سلاحهای شیمیایی از سوی عراق در جریان تجاوز به ایران، همگان از برنامه‌های عراق در زمینه تولید جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی آگاه شده بودند، تفصیل اطلاعات مربوط به تواناییهای عراقی در این

برای خلع سلاح این کشور به کجا انجامیده است؟
۲. مبانی حقوقی خلع سلاح عراق چیست؟
۳. آیا جنگ با عراق به استناد گسترش یافتن سلاحهای ویژه کشتار جمعی از سوی آن کشور مجاز است؟

پیش از ورود به بحث اصلی، ذکر و تأکید بر سه نکته لازم است: نخست، هر چند از دیدگاه حقوق بین‌الملل طیفی از مسائل گوناگون در بحران کنونی عراق را می‌توان تجزیه و تحلیل کرد، در این مقاله، تنها بر مسئله سلاحهای ویژه کشتار جمعی تمرکز خواهد شد، زیرا پرداختن به همه مقولات حقوقی مستلزم مجال دیگر و فرصت بیشتر است؛ دوم، در اصل، هیچ کس به استقبال جنگ نمی‌رود و در دورانی که بشر به لحاظ فرهنگی و تمدنی پیشرفتهای چشمگیری در زمینه‌های گوناگون داشته است، هر گونه خونریزی و ویرانگری بسیار مذموم است. بویژه جنگ طلبی آمریکا که اهداف استراتژیک واقعی آن در خاورمیانه بر هیچ کس پوشیده نیست، نه تنها با اصول رایج حقوق بین‌الملل ناسازگار است، بلکه با وجدان آدابخواه و فطرت عدالتجوی بشر مغایرت دارد. از این رو در قضاوت حقوقی درباره کاربرد زور بر ضد عراق، باید بین اقدام یکجانبه دولت آمریکا و اقدام از طریق سازمان ملل تمایز قائل شد. در این مقاله، کاربرد زور در مورد عراق، تنها در چارچوب دیپلماسی چندجانبه رایج در سیستم سازمان ملل و با توجه به مقررات رژیم‌های بین‌المللی ناظر به جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی مورد بررسی قرار خواهد گرفت؛ سوم، رویکردهای سیاسی، نظامی و اقتصادی در تحلیل بحران لازم و سودمند است و تجزیه و تحلیل حقوقی مسائل گوناگون مطرح در این بحران مکمل دیگر تحلیلهای خواهد بود. رویکرد حقوقی این فایده را نیز دارد که با توجه به لزوم قضاوت بر پایه اسناد و مدارک، اثربختری قضاوت حقوقی از عوامل بیرونی، کمتر از بحث‌های سیاسی و... است. همچنین، بر پایه تجربه بحرانهای پیشین، مباحث سیاسی مطرح در آن بحرانها به سبب نبود پشتوانه قدرتمند، سودی برای مدعیان نداشته و قدرتهای بزرگ سرانجام اهداف خود را به پیش برده‌اند؛ در صورتی که اگر به رویکردهای حقوقی نیز بموقع توجه می‌شد، امکان

● با توجه به اینکه عراق تعهدات خود در زمینه سلاحهای ویژه کشتار جمعی را نقض کرده است، سازمان ملل می‌تواند در برابر دولت عراق دست به اقدامات مقتضی بزند.

خصوص پس از پایان جنگ دوم خلیج فارس در ۱۹۹۱ آشکار شد. پس از آن جنگ، عراق طبق مفاد قطعنامه‌های سازمان ملل (که مورد بررسی قرار خواهد گرفت) می‌بایست با صدور اظهارنامه‌ها و از راه بازرسیهای مقرر خلع سلاح می‌شد، ولی چون قصد فریب بازرسان را داشت، در ابتدا منکر داشتن تواناییهای تسلیحاتی در این زمینه می‌شد، اما هر بار پس از ارائه شدن اسناد و شواهد انکارناپذیر چه از سوی بازرسان یا منابع اطلاعاتی خود عراق که به خارج می‌گریختند، ناگزیر از تأیید واقعیت می‌شد و با افزایش فشارهای بین‌المللی بر دولت عراق برای همکاری با بازرسان، اطلاعات تکمیلی نیز در اختیار آنها قرار می‌داد.^۵

بر سرهم، منابع متعدّد تاکنون اطلاعات گسترده‌ای در مورد تواناییهای عراق در زمینه سلاحهای ویژه کشتار جمعی ارائه کرده‌اند که در این مقاله به سه مورد از مهمترین آنها یعنی گزارشهای آمریکا، انگلیس و نیز گزارش کمیسیون ویژه سازمان ملل در امور عراق می‌پردازیم:

۱- گزارش سیا^۶

عراق برخلاف قطعنامه‌های شورای امنیت و محدودیت‌های وضع شده از سوی سازمان ملل، به برنامه‌های تولید سلاحهای ویژه کشتار جمعی خود ادامه داده است. این کشور دارای زرادخانه سلاحهای شیمیایی و میکروبی و موشک‌هایی با برد بیش از آنچه از سوی سازمان ملل مشخص گردیده (۱۵۰ کیلومتر) است و اگر جلوی آن گرفته نشود، پیش از پایان دهه حاضر، به سلاحهای اتمی دسترسی خواهد یافت.

عراق بیشتر اطلاعات مربوط به برنامه‌های سلاحهای کشتار جمعی خود را پنهان داشته است. از زمان توقف بازرسیها در سال ۱۹۹۸، عراق با استفاده از درآمدهای نفتی و با تکیه بر شبکه‌های بازرگانی غیرقانونی توانسته است تأسیسات مربوط به سلاحهای کشتار جمعی را نه تنها بازسازی کند بلکه گسترش دهد. بخشهای تحقیق و توسعه نظامی عراق که زیر پوشش برنامه‌های دانشگاهی و آموزشی همچنان فعال نگه داشته شده، می‌تواند زمینه مساعد برای فعالیتهای مربوط را تقویت کند. عراق سیستم‌های پرتاب را که توان حمل

● در قضاوت حقوقی درباره کاربرد زور بر ضد عراق، باید بین اقدام یکجانبه دولت آمریکا و اقدام از طریق سازمان ملل تمایز قائل شد.

سلاحهای ویژه کشتار جمعی دارد و برد آنها بیش از اندازه مشخص شده از سوی سازمان ملل است و نیز هواپیماهای بی‌سرنشین را توسعه داده است.

۲- گزارش دولت انگلیس^۷

تقریباً همزمان با گزارش دولت آمریکا، انگلیس گزارشی مفصل‌تر و با مقدمه تونی بلر نخست‌وزیر در مورد برنامه سلاحهای ویژه کشتار جمعی عراق منتشر کرد.

بر پایه این گزارش، تهدید عراق بسیار جدی است و دولت عراق به تولید سلاحهای شیمیایی و میکروبی ادامه داده و حتی طرحهایی نظامی برای کاربرد آنها بر ضد شیعیان در کشور خود تدارک دیده است. سیستم فرماندهی و کنترل عراق برای کاربرد این سلاحها آمادگی کامل دارد و اطلاعات موجود گویای آن است که صدام حسین اختیار در این زمینه را به پسرش قاضی ابلاغ کرده است.

همچنین، عراق آزمایشگاههای متحرکی برای مطالعه روی عوامل میکروبی برپا کرده است. این آزمایشگاهها به سادگی قابل انتقال است (و از این رو می‌توان آنها را پنهان کرد و از دسترسی بازرسان دور نگهداشت).

عراق تلاش کرده تکنولوژی سلاحهای هسته‌ای را به دست آورد و خواستار خرید اورانیوم از کشورهای آفریقایی شده است. از سوی دیگر، از کارشناسان اتمی خود نیز خواسته است روی این برنامه‌ها کار کنند.

دولت عراق، به گونه غیر قانونی، ۲۰ فروند موشک «الحسین» با برد ۶۵۰ کیلومتر را که قادر به حمل کلاهکهای شیمیایی و میکروبی است نگه داشته و روی سوخت موشک «الشمود» نیز کار کرده است. در عین حال، در غیاب بازرسان سازمان ملل کوششیده است برد آن موشکها را دستکم تا ۲۰۰ کیلومتر افزایش دهد. در این زمینه، عراق خرید غیرقانونی مواد لازم از دیگر کشورها را پیشنهاد کرده است.

۳- گزارش آسکام^۸

در حالی که، گزارشهای آمریکا و انگلیس در راستای بر آوردن اهدافشان نسبت به عراق تهیه شده بود، گزارش فعالیتهای آسکام در پایان اجباری نخستین دور بازرسیها در سال ۱۹۹۸، نشانگر برخی حقایق انکارناپذیر در مورد توان واقعی عراق

در زمینه جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی است. این گزارش نشان می‌دهد که در خصوص پرونده سلاحهای ویژه کشتار جمعی عراق برخی مسائل حل نشده باقی مانده است؛ از جمله تعداد برخی از موشکهای عراق به درستی مشخص نشده، یا برخی دیگر از موشکها ناپدید شده است، یا پاره‌ای از اقلام شیمیایی و میکروبی نادیده گرفته شده یا عراق مدعی منهدم کردن آنهاست، بی‌اینکه بتواند اسناد و شواهد قانع‌کننده ارائه کند.

به هر روی، تناقضها در گزارشهای عراق از یک سو و یافته‌های بازرسان آنسکام از سوی دیگر نشان دهنده آن است که فعالیتهای عراق در زمینه جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی پایان نیافته است و چه بسا با تهدیدهای جدی آمریکا، انگیزه صدام حسین برای تقویت زرادخانه‌های خود تقویت هم شده باشد.

بازرسیهای انجام شده

گزارش آنسکام

پس از جنگ خلیج فارس، تحمیل ممنوعیت کامل سلاحهای ویژه کشتار جمعی و برخی از سیستمهای موشک بالستیک از جمله شرایط مورد توافق برای آتش بس بود که از سوی شورای امنیت برای عراق در نظر گرفته شد. مسئولیت اجرای این مقررات را مدیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و سازمان جدیدالتأسیس آنسکام (کمیسیون ویژه سازمان ملل در امور عراق) بر عهده داشتند. طبق قطعنامه ۶۸۷ که در سال ۱۹۹۱ صادر شد، عراق می‌بایست جزئیات همه برنامه‌های مربوط به سلاح‌های ویژه کشتار جمعی خود، میزان آنها و تأسیسات مربوطه را اعلام کند. در راستای وظایف مزبور، مدیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تیم ویژه‌ای را مأمور کرد تا در کنار بازرسان آنسکام به نظارت و بررسی اظهارات عراق بپردازند. در عین حال، طبق مقررات آتش بس، بازرسی از محل و سایت‌های اعلام شده و مناطق دیگری که آنسکام مشخص کرده بود، می‌بایست بی‌درنگ آغاز شود. همچنین برای حسن اجرای این مأموریت مزایا و مصونیت‌های ویژه‌ای برای گروههای بازرسی در نظر گرفته شد که عبارت بود از: آزادی کامل رفت و آمد به عراق، آزادی رفت و آمد در داخل آن

کشور، آزادی کامل در طرح پرسش‌ها و ضبط کردن پاسخ‌ها، گردآوری اسناد و موارد مرتبط، حق مصاحبه، آزادی در عملیات شناسایی زمینی و هوایی، حق هرگونه نمونه‌برداری و آنالیز آنها و بالاخره حق نصب تجهیزات برای بازرسی و نظارت. البته، عراق نیز حق داشت برای مصاحبه‌ها و بازرسی‌های هوایی ناظر تعیین کند، اما جز این، هیچ محدودیت دیگری برای مأموریت بازرسان آژانس و آنسکام وجود نداشت.

با اینکه نیازهای گوناگونی در جریان کارها مشخص شد، آنسکام و تیم ویژه آژانس در طول دهه ۹۰ توسعه نیافتند. آنسکام متشکل از ۲۱ کارشناس بین‌المللی کنترل تسلیحات بود که مدیریت آن را رئیس اجرایی مستقر در نیویورک بر عهده داشت. البته پنجاه کارمند در دفتر رئیس اجرایی و پنجاه کارمند پشتیبانی آنسکام در ادارات محلی در بحرین و بغداد خدمت می‌کردند. همچنین، دفتر تیم ویژه نیز با دوازده کارمند در وین مستقر بود.

بودجه سالانه آنسکام سی میلیون دلار تعیین شده بود که بر پایه آن از ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۸ بیش از ۲۵۰ گروه بازرسی به عراق فرستاده شد که تجهیزات نظارتی آنها به مدت پنج سال در عراق مستقر بود.

بازرسی از محل، اصلی‌ترین شیوه نظارت و بررسی بود که آژانس و گروه ویژه‌ای از آن استفاده می‌کردند. نکته دیگر آنکه گروههای بازرسی، که از سه نفر تا هشتاد نفر را در برمی‌گرفتند، از راه بازرسی‌های هوایی، یا بالگردهای آنسکام و یک هواپیمای U-2 پشتیبانی می‌شدند.

بازرسی اصلی‌ترین منبع گردآوری اطلاعات بود، هر چند آنسکام و گروه ویژه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در تلاش برای آگاهی از توانایی‌های اعلام نشده و نظارت مداوم، از گیرنده‌ها و سیستم‌های نظارتی دیگری مانند تجهیزات ویدئویی کنترل از راه دور، سیستم‌های نمونه‌برداری از هوا، دستگاههای کشف اشعه و دیگر سیستم‌های تخصصی گردآوری اطلاعات که در خاک عراق مستقر کرده بودند نیز استفاده می‌کردند. البته آنها برای اشراف کامل بر اطلاعات موجود در زمینه سلاح‌های ویژه کشتار جمعی

● در زمان تجاوز عراق به ایران، نظام بین‌الملل و سازمان ملل متحد، کاربرد سلاحهای شیمیایی از سوی عراق را نادیده گرفت و نه تنها کاری برای جلوگیری و مقابله با عراق نکرد، بلکه حتی حاضر نشد آن دولت را به صراحت محکوم کند.

عراق، از کشورهای دیگر هم کمک خواستند و اطلاعات زیادی نیز از این طریق به دست آوردند. این گونه اطلاعات برای موفقیت مأموریت گروه‌های بازرسی بسیار مهم بود، چرا که نوع و میزان بسیاری از توانایی‌های عراق را مشخص می‌کرد.

برخلاف اظهارات ناقص عراق در ماه آوریل سال ۱۹۹۱، گروه آنسکام و گروه ویژه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی توانستند بسیاری از سلاح‌ها، مواد و تأسیسات اعلام نشده را کشف کنند.

در آغاز بازرسی‌ها، عراق هر گونه فعالیت هسته‌ای فراتر از محدوده سیستم ایمنی هسته‌ای^۹ را انکار می‌کرد و مدعی بود که اقداماتش در این زمینه، ناقص مقررات قرارداد منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای نیست؛ ولی بازرسان از تلاش‌های پنهانی و گسترده آن کشور برای تولید سلاح‌های هسته‌ای از جمله چندین پروژه غنی‌سازی اورانیوم و استفاده از سوخت رآکتورهای تحت بازرسی برای تولید یک وسیله انفجاری هسته‌ای پرده برداشتند.^{۱۰}

همچنین، در حالی که فعالیت‌های موشکی عراق به صورت آشکار انجام می‌گرفت، گسترده و دامنه شمول این برنامه‌ها مشخص نبود. بر سر هم، فعالیت‌های بازرسان سازمان ملل و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، به صدور اظهارنامه‌های جدید منجر شد و بدین ترتیب، عراق سرانجام پذیرفت که اطلاعات مربوط به هشتماد فروند موشک اسکاد، ده سکوی متحرک پرتاب، دستکم ۴۵ کلاهک شیمیایی و میکروبی، برنامه‌های موفق تولید موشک اسکاد در داخل کشور و دیگر برنامه‌های تحقیق و توسعه در مورد موشک‌ها را در اختیار بازرسان قرار نداده است.

اختلاف‌های عراق با بازرسان در زمینه سلاح‌های شیمیایی و میکروبی نیز روند مشابهی را طی کرد؛ یعنی این کشور نخست توانایی‌های خود را در این زمینه انکار می‌کرد، اما هنگامی که بازرسان با ارائه اطلاعات دریافت شده از منابع دیگر شامل عراقیان فراری، بویژه مقامات مسئول (دامادهای صدام)، یا آژانس‌های اطلاعاتی و امنیتی کشور‌های گوناگون، عراق را زیر فشار گذاشتند،

آن دولت ناگزیر از پذیرش آنها شد.

سرانجام، عراق پذیرفت که سی هزار قلم مهمات شیمیایی اعم از پر شده یا پر نشده، برنامه تحقیق و توسعه برای افزایش ظرفیت گاز اعصاب وی ایکس و تولید عوامل شیمیایی ترکیبی را در دستور کار خود داشته است. موفقیت آنسکام و بازرسان آژانس، بویژه در زمینه سلاح‌های میکروبی بسیار مهم بود، چرا که عراق هیچ‌گاه اجرای برنامه‌های تولید سلاح‌های میکروبی را نپذیرفته بود، اما سرانجام در زیر فشار بازرسان، برنامه‌های تدافعی و تهاجمی و در نهایت تولید عوامل میکروبی همچون سیاه‌زخم و بوتولینوم و تجهیز ۲۵ کلاهک موشک اسکاد و ۱۵۰ بمب مجهز به عوامل میکروبی را پذیرفت.^{۱۱}

در حالی که طبق مقررات مربوط به زمان آتش‌بس عراق نه تنها باید اطلاعات مزبور را اعلام می‌کرد بلکه می‌بایست برای حسن انجام وظایف بازرسان با آنان همکاری نیز می‌کرد، اما سیاست کلی عراق پنهان داشتن همه توانایی‌ها و تأسیسات مربوطه بود و در اظهارنامه‌های خود، تنها از سلاح‌های معمولی و کم‌اهمیت نام می‌برد و از افشای برنامه‌ها و توانایی‌های پیشرفته سر باز می‌زد و در این راستا به شیوه‌های گوناگون مانند تخلیه سریع سایت‌های تعیین شده برای بازرسی، اقدامات یکجانبه برای انهدام توانایی‌های مربوط بی نظارت بازرسان یا تهیه سند، از میان بردن اسناد پیش از بازرسی و اختلال در سایت‌های تحت بازرسی متوسل شده بود.

سرانجام، باید گفت با اینکه بازرسان توانستند به بسیاری از اطلاعات مربوط به توانایی‌های عراق در زمینه جنگ‌افزارهای ویژه کشتار جمعی دست یابند و تصویر منسجمی از آنها ارائه کنند، اختلاف‌های زیادی در این خصوص باقی ماند به گونه‌ای که هنوز هم در مورد اعلام شدن همه توانایی‌های عراق تردید وجود دارد.^{۱۲}

گزارش گروه ویژه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

هرچند بیشتر چنین تصور می‌شود که فقط آنسکام بازرسی‌های مزبور را انجام داده است و در واقع تنها مشکلات و مسائل آنسکام و عراق تاکنون در رسانه‌های گروهی بازتاب یافته است، اما باید

● گفته می‌شود که عراق از هنگام اخراج بازرسان سازمان ملل در دسامبر ۱۹۹۸، در سایه شبکه پنهانی و گسترده خود، به خرید و قاچاق اقلام ممنوعه ادامه داده و بر توانایی‌های خود در زمینه تولید جنگ‌افزارهای ویژه کشتار جمعی افزوده و فراتر از آن، در بیان و اظهار میزان توانایی‌های واقعی خود فریبکاری کرده است.

میلیون دلار بود و پشتیبانی لازم از سوی آنسکام انجام می‌شد. در همان حال آژانس یا دیگر کشورهای عضو نیز برخی از تجهیزات و نیروهای لازم را به صورت رایگان در اختیار تیم ویژه قرار می‌دادند. طبق برآورد تیم، نظارت و بررسی مداوم، مستلزم صرف سالانه ده تا دوازده میلیون دلار بودجه بود.

از سرگیری بازرسیها

در حالی که از دسامبر ۱۹۹۸ با اخراج بازرسان از عراق، کار بازرسی متوقف شده بود، با افزایش فشار دولت آمریکا بر خلع سلاح عراق و تهدید به حمله نظامی به آن کشور، بازرسیهای سازمان ملل به دنبال قطعنامه ۱۴۴۱ شورای امنیت از سر گرفته شد. در پی صدور قطعنامه، گذشته از تجدید کار بازرسان سازمان ملل، عراق نیز در یک گزارش تسلیحاتی بسیار مفصل، اطلاعات مربوط به سلاح‌های ویژه کشتار جمعی خود را در اختیار سازمان ملل قرار داد. در این مرحله نیز عراق داشتن سلاح‌های ویژه کشتار جمعی و بخصوص سلاح هسته‌ای را انکار کرده است. در حال حاضر درستی یا نادرستی ادعاهای عراق، از سوی بازرسان در حال بررسی است.

به رغم ادعاهای دولت عراق و پایان مرحله نخست بازرسی‌ها و به دست نیامدن اطلاعات عمده، دولت آمریکا با صدور بیانه‌ای موارد تناقض و ادعاهای دروغین دولت عراق را گوشزد کرده است. در عین حال مواردی از عدم همکاری عراق با بازرسان نیز مطرح شده است. بطور کلی هر چند عراق خلع سلاح شده است، ولی هنوز از اهدام و تعطیلی کامل برنامه‌های سلاح‌های ویژه کشتار جمعی آن کشور اطلاع دقیقی حاصل نشده است.^{۱۳}

مبانی حقوقی خلع سلاح عراق

۱. قراردادهای بین‌المللی

در این زمینه بویژه می‌توان به پروتکل ۱۹۲۵ ژنو، کنوانسیون‌های ناظر به سلاح‌های بیولوژیک ۱۹۷۲ و قرارداد منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (NPT) اشاره کرد. البته کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی ۱۹۹۳ و نیز برخی دیگر از قراردادهای

گفت که بازرسان آنسکام و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بازرسیهای مزبور را انجام داده‌اند و چنان که اشاره شد حضور بازرسان آژانس در قالب تیم ویژه که مدیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی آن را تشکیل داد مبتنی بر قطعنامه‌های شورای امنیت در راستای منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای و توافق کشورهای عضو با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برای نظارت بر اجرای تعهدات ناشی از قرارداد مزبور در قالب بازرسیهای گوناگون بوده است.

گروه ویژه بازرسی عراق نیز همچون بازرسان آنسکام فعالیتها و یافته‌های خود را در قالب گزارش‌های مدیر کل آژانس به شورای امنیت سازمان ملل ارائه کرده‌اند که در زیر به موارد مهم آن اشاره می‌شود.

مهمترین نکته در گزارش مدیر کل آژانس این بود که بازرسان تیم ویژه به نقشه کامل عراق برای دستیابی به سلاح‌های هسته‌ای دست یافته‌اند و هیچ نشانی دال بر دستیابی به هدف تولید سلاح‌های هسته‌ای وجود ندارد و عراق از توان بالفعل تولید سلاح‌های هسته‌ای برخوردار نیست. اما در عین حال تأکید شده بود که ابهاماتی نیز وجود دارد که هر چند در راه انجام وظیفه کلی آژانس مانع چندان مهمی به شمار نمی‌آید، ولی رفع آنها مستلزم نظارت و بررسی مداوم است.

از ۱۵ می ۱۹۹۱ تا اکتبر ۱۹۹۷، بازرسان آژانس در قالب ۳۰ مأموریت در حدود پانصد بازرسی از محل انجام دادند که جمع بازرسیهای انجام شده بر حسب فعالیت‌های روزانه بازرسان به بیش از پنج هزار روز بازرسی می‌رسد. در طول این مدت بازرسان آژانس بر اهدام پنجاه هزار متر مربع کارخانه مربوط به برنامه‌های هسته‌ای، دو هزار قبضه اسلحه و شش هزار تن آلیاژ مخصوص نظارت داشتند. در عین حال آژانس ترتیبات لازم را برای انتقال همه مواد قابل استفاده در تولید سلاح هسته‌ای شامل اورانیوم غنی شده و سوخت رآکتورهای تحقیقاتی به خارج از عراق فراهم آورد. همچنین، دیگر مواد هسته‌ای شامل پانصد تن اورانیوم طبیعی و ۱/۸ تن اورانیوم سبک (۲/۶ درصدی) را تحت کنترل خود گرفت.

گفتنی است که بودجه سالانه تیم ویژه سه

● عراق هیچ گاه اجرای برنامه‌های تولید سلاح‌های میکروبی را نپذیرفته بود، اما سرانجام در زیر فشار بازرسان، برنامه‌های تدافعی و تهاجمی و در نهایت تولید عوامل میکروبی همچون سیاه زخم و بوتولینیوم و تجهیز ۲۵ کلاهک موشک اسکاد و ۱۵۰ بمب مجهز به عوامل میکروبی را پذیرفت.

اقدامات	مسائل حل نشده
پنابه گزارش آژانس بین المللی انرژی اتمی، بر نامه هسته ای عراق تعطیل شده به صورت بی ضرر در آمده است (گزارشات آوریل و اکتبر ۱۹۹۸)	نقشه طرح های هسته ای و اسناد مربوطه و معلوم نبودن وضعیت برخی تجهیزات
همگی توسط آژانس منتقل شده اند	—
توسط آژانس تعطیل شده اند	—
آژانس می گوید که عرضه کنندگان مواد هسته ای به عراق را شناسایی کرده است	بخش اعظم ۱۷۰ گزارش فنی بک مؤسسه آلمانی مد نظر قرار نگرفته است
مهمات و عناصر بیش نیاز اعلام شده توسط آنسکام منهدم شده اند	تولید عامل عصبی VX توسط عراق
عراق تولید ۴ تن را تأیید می کند	نظارت و تأییدی بر وضعیت این عامل صورت نگرفته است
انهدام ۱۹۱ تن مورد تأیید است	حدود ۶۰۰ تن نادیده گرفته شده است. این میزان برای تولید ۲۰۰ تن عامل عصبی کافی است
۳۸۵۰۰ عدد توسط آنسکام کشف و منهدم شده است	وضعیت ۳۱۶۰۰ گلوله، ۵۵۰ بسته خردل، ۱۰۷۰۰۰ گلوله شیمیایی دیگر مد نظر قرار نگرفته است
۶۹۰ تن توسط آنسکام کشف و منهدم شده است	۳۰۰۰ تن نادیده گرفته شده است
۳۰۰۰ تن توسط آنسکام کشف و منهدم شده است	۴۰۰۰ تن نادیده گرفته شده است
۱۷۰ سایت در دوره فعالیت آنسکام نظارت شده	از زمان خروج تیم آنسکام نظارتی صورت نگرفته است
آنسکام بک گزارش در مورد وجود بر نامه سلاح های بیولوژیک را به دست آورده است	آنسکام معتقد است که در این زمینه ابهامات زیادی هست، هیچ سلاح بیولوژیک کشف نشده است
عراق تولید ۱۹۰۰۰ لیتر بوتولینوم، ۸۴۰۰ لیتر آنتراکس و ۲۰۰ لیتر افلاتوکسین و کلستریدیوم را تأیید کرده است	هیچ نظارت و تأییدی در مورد انهدام یا میزان ادعای مربوطه به عمل نیامده است
عراق کار گذاشتن عوامل بیولوژیک در ۱۵۷ بمب را تأیید کرده است	نظارت و تأییدی از انهدام بمب های مزبور و وضعیت ۱۵۰۰ خمپاره انداز صورت نگرفته است
پنابه گزارش صادر کنندگان ۳۴ تن	۴ تن نادیده گرفته شده است
بالگرداسپری کنندو تانک	وضعیت این سیستم ها معلوم نیست
سلمان پاک که قبل از بازرسی هادریز زمین بود، الحکم نیز توسط آنسکام تخریب شد	آنسکام می گوید که عوامل بیولوژیک را حتی در تأسیسات بسیار کوچک نیز می توان تولید کرد
۸۶ سایت در دوره فعالیت آنسکام	بعد از خروج تیم آنسکام بازرسی صورت نگرفته است
تقریباً همه موشک های وارد شده لیست شده اند	توان تولید داخلی
آنسکام می گوید ۸۱۷ فروند از ۸۱۹ موشک اسکادوار دهنده از روسیه را شناسایی کرده است	دو موشک اسکادمو فنی شده است، آمریکو بریتانیا معتقدند که ۱۰-۱۲ موشک اسکاد نادیده گرفته شده است
۷۵ کلاهک اعلام شده که ۳۵ مورد توسط آنسکام منهدم شده و انهدام ۴۲ کلاهک دیگر شامل ۲۵ کلاهک بیولوژیک مورد تأیید است	دو کلاهک شیمیایی مفقود شده و ممکن است تعدادی از کلاهک های شیمیایی و میکروبی اعلام نشده باشند
عراق ۵۰ کلاهک حامل مواد منفجره قوی را تأیید می کند	برخی کلاهک ها نادیده گرفته شده اند
—	۳۰ کلاهک و ۷ موشک نادیده گرفته شده اند
—	۳۰۰ تن نادیده گرفته شده
عراق ۱۵۰ تن را تأیید می کند	وضعیت همه آنها نامعلوم است
۶۳ سایت در دوره فعالیت آنسکام	موشک هایی با برد حداکثر ۱۵۰ کیلومتر مجاز است. گزارشات آمریکان نشان می دهد که همین بر نامه های مجاز ممکن است برای اقدامات غیر مجاز مورد سوء استفاده قرار گیرند

بین‌المللی نیز وجود دارد که عراق به آنها نپیوسته است؛ اما به لحاظ عضویت در سه قرارداد اول، تعهداتی چند بر عهده عراق است. هر چند این قراردادها از حیث دامنه شمول و میزان تعهدات با هم متفاوت هستند ولی به هر روی هر یک به گونه‌ای اختیار اعضا و از جمله عراق را برای تولید، تحقیق، انتقال، ذخیره‌سازی و استفاده... را منع می‌کند.

بروتکل ۱۹۲۵ ژنو کاربرد گازهای خفه‌کننده و سمی و نیز مواد میکروبی را در جنگ منع می‌کند؛ کنوانسیون ناظر سلاحهای بیولوژیک، تکمیل، توسعه، تولید و ذخیره‌سازی سلاحهای بیولوژیک را ممنوع ساخته و فراتر از آن بر انهدام آنها تأکید دارد^{۱۵} و قرارداد منع گسترش سلاحهای هسته‌ای هر یک از امضاء کنندگان را که فاقد سلاحهای هسته‌ای هستند متعهد می‌کند که از پذیرش مستقیم یا غیر مستقیم سلاحهای هسته‌ای یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای از دیگری (از هر انتقال‌دهنده‌ای) خودداری کند و به هیچ نحوی از انحاء جنگ‌افزارهای هسته‌ای نسازد و تحصیل نکند و برای ساختن سلاحهای هسته‌ای یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای در صدد جستجو یا پذیرش کمک بر نیاید.^{۱۶}

۲. قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل افزون بر تعهدات قراردادی، پس از پایان جنگ ۱۹۹۱، شورای امنیت سازمان ملل با صدور چندین قطعنامه دولت عراق را ملزم به خلع سلاح (سلاحهای ویژه کشتار جمعی و برخی از سلاحهای متعارف پیشرفته) کرد که آنها را به صورت اجمالی در زیر بررسی می‌کنیم:

قطعنامه ۶۸۷: اصلی‌ترین قطعنامه از نظر تعهدات خلع سلاح عراق، همین قطعنامه است که عراق با پذیرش آن، طبق بندج بی‌قید و شرط متعهد شده است همه جنگ‌افزارهای ویژه کشتار جمعی خود اعم از شیمیایی، میکروبی، هسته‌ای و همه موشکهای بالستیک با برد بالای ۱۵۰ کیلومتر^{۱۷} را تحت نظارت بین‌المللی از میان ببرد یا منتقل کند.

این قطعنامه گذشته از اینکه مکانیسم اجرای خود را از طریق آژانس بین‌المللی انرژی اتمی با همکاری آنسکام مشخص ساخته، عراق را ملزم به صدور اظهارنامه‌های تسلیحاتی در برگیرنده همه

اطلاعات مربوط به سلاحهای یاد شده کرده و دولت عراق را از پیگیری برنامه‌های مربوط منع می‌کند.

پس از آن، قطعنامه‌های دیگری نیز برای اجرای مقررات مندرج در قطعنامه ۶۸۷ از سوی شورای امنیت صادر شد:

قطعنامه ۶۹۹ (۱۹۹۱) مبنی بر تأیید طرحها و مراحل بازرسی آنسکام و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی؛

قطعنامه ۷۰۷ (۱۹۹۱) در محکومیت نقض تعهدات پذیرفته شده از سوی عراق و تکرار تعهدات قبلی عراق و نیز اعطای حق کامل پروازهای شناسایی به بازرسان و لزوم پذیرش فوری، بی‌قید و شرط و نامحدود آن از سوی عراق؛
قطعنامه ۷۱۵ (۱۹۹۱) مبنی بر پذیرش طرحهای عملیاتی بازرسیها؛

قطعنامه‌های ۱۰۵۱ (۱۹۹۶) و ۱۴۰۹ (۲۰۰۲) در مورد فهرست مربوط به واردات؛

قطعنامه ۱۲۸۴ (۱۹۹۱) در مورد جایگزین شدن آنسکام با آنموویک (کمیسون نظارت، بازرسی و تأیید) و تجدیدنظر در خلع سلاح عراق با توجه به پیشرفت‌های به دست آمده، با تأکید بر اینکه هنوز خلع سلاح کامل صورت نگرفته است.

قطعنامه ۱۴۴۱ (۲۰۰۲): شورای امنیت پس از وقفه‌ای چهار ساله، این قطعنامه را برای بازگشت بازرسان به عراق و از سرگیری کار بازرسی، داده شدن گزارش تسلیحاتی از سوی عراق و همکاری آن دولت با بازرسان تصویب کرد و به دولت عراق هشدار داد که در صورت همکاری نکردن، به سختی مجازات خواهد شد.

۳- نقش عرف بین‌المللی

در رژیم‌های بین‌المللی ناظر به جنگ‌افزارهای ویژه کشتار جمعی، عرف نیز مانند قرارداد حائز نقش و اهمیت است. در این زمینه بویژه بر منع کاربرد این جنگ‌افزارها بعنوان یک قاعده عرفی در حقوق بین‌الملل تأکید می‌شود. بطور کلی، پیش از پیدایش و تکامل حقوق قراردادی، تنها مانعی که پیش روی کاربرد سلاحهای شیمیایی وجود داشته، حقوق عرفی بوده است. کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های مربوط به منع کاربرد سلاحهای شیمیایی نیز به گونه‌ای

● طبق مقررات مندرج در قراردادهای بین‌المللی مربوط به سلاحهای هسته‌ای، میکروبی و شیمیایی، شورای امنیت سازمان ملل می‌تواند در مواردی دست به اقدام بزند. برای نمونه، طبق سیستم ایمنی مبنی بر قرارداد منع گسترش سلاحهای هسته‌ای پیش‌بینی شده در ماده ۳ و نیز در موارد مربوط به خروج یک عضو از قرارداد طبق ماده ۱۰ (بند یک)، شورا می‌تواند واکنش نشان دهد.

به سلاحهای بیولوژیک «هریک از دولتهای عضو کنوانسیون که آگاه شود یکی دیگر از دولتهای متعاقد تعهدات ناشی از مندرجات کنوانسیون را نقض می کند، می تواند به شورای امنیت سازمان ملل متحد شکایت کند.» به همین سان، در صورت نقض شدید مقاد کنوانسیون ناظر به سلاحهای شیمیایی نیز دخالت شورای امنیت پیش بینی شده است.

به هر روی، شورای امنیت بعنوان ضامن صلح و امنیت بین المللی باید در برابر تهدید ناشی از سلاحهای ویژه کشتار جمعی نیز اقدام کند. شورای امنیت با احساس خطر احتمال گسترش جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی، در ژانویه ۱۹۹۲ با صدور بیانه ای اقدام به گسترش دادن سلاحهای ویژه کشتار جمعی را از جمله موارد تهدید صلح و امنیت بین المللی اعلام کرده است.^{۲۰} از مقاد این بیانه برمی آید که در صورت پیش آمدن چنین وضعی، شورای امنیت می تواند بر اساس فصل ۷ منشور ملل متحد تصمیم به اقدام قهری بر ضد دولت خاطی بگیرد.

در بحران عراق که هیچ شکی نسبت به نقض تعهدات از سوی عراق و اقدام آن دولت به گسترش جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی وجود ندارد، می توان گفت که تصمیم به کاربرد زور بر ضد آن کشور از سوی شورای امنیت می توانسته با مقررات حقوق بین الملل کنونی مطابقت داشته باشد. البته این تحلیل، به هیچ رو به معنی تجویز جنگ نیست، بویژه اگر چنین جنگی تنها از سوی آمریکا و خارج از چارچوب سازمان ملل آغاز شود. در واقع، هدف اصلی این مقاله بازتاب دادن تحلیل حقوقی از بحران عراق بود و چنان که از مطالب بالا برمی آید، جنگ با عراق به دلیل گسترش سلاحهای ویژه کشتار جمعی از سوی آن کشور، با تصویب شورای امنیت و در چارچوب سازمان ملل متحد می توانسته است مجاز باشد.

یادداشتها:

۱. یزدانفام، محمود، «سلاحهای غیر متعارف عراق؛ تجربه گذشته، چشم انداز آینده»، گزارشها و تحلیل های نظامی راهبردی نگاه، سال سوم، شماره ۲۷، مهر ۱۳۸۱، ص ۴۳.
۲. ر. ک: بلوچی، حیدرعلی، «تعهدات دول عضو کنوانسیون سلاحهای شیمیایی و محدودیت حاکمیت آنها».

عبارت بندی شده است که دلالت بر عرفی بودن چنین ممنوعیتی دارد. در پیمان ورسای، قرارداد واشنگتن ۱۹۲۲ و پروتکل ۱۹۲۵ ژنو از سلاحهای شیمیایی به گونه ممنوع و محکوم یاد شده است.^{۱۸} همچنین در قطعنامه ۵ دسامبر ۱۹۶۶ مجمع عمومی سازمان ملل که بی رأی مخالف به تصویب رسید، تأکید شد که پروتکل ۱۹۲۵ ژنو مشتمل بر ممنوعیت عامی است که همه کشورهای اصرار فنظر از اینکه عضویت آنرا داشته باشند یا به آن پیوندند ملزم می کند و نکته جالب آنکه کشورهایی که به این قطعنامه رأی دادند، تقریباً کشورهایی بودند که عضو پروتکل نبودند (مانند ایالات متحده آمریکا و ژاپن).^{۱۹} گذشته از ممنوعیت کاربرد جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی که تقریباً به صورت عرف در آمده و عراق با نادیده گرفتن همه مقررات مربوطه، از سلاحهای شیمیایی بر ضد ایران و حتی شهروندان خود استفاده کرده است، به نظر برخی از پژوهشگران و حقوقدانان، امروزه ممنوعیت گسترش آنها نیز کمابیش به گونه یک عرف بین المللی در آمده است و عنصر مادی و معنوی آن از سوی بیشتر کشورهای جهان رعایت می شود و می توان گفت که عراق با گسترش دادن جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی، حقوق بین الملل را نقض کرده است.

شورای امنیت و نقض مقررات

رژیم بین المللی سلاحهای ویژه کشتار جمعی

طبق مقررات مندرج در قراردادهای بین المللی مربوط به سلاحهای هسته ای، میکروبی و شیمیایی، شورای امنیت سازمان ملل می تواند در مواردی دست به اقدام بزند. برای نمونه، طبق سیستم ایمنی مبنی بر قرارداد منع گسترش سلاحهای هسته ای پیش بینی شده در ماده ۳ و نیز در موارد مربوط به خروج یک عضو از قرارداد طبق ماده ۱۰ (بند یک)، شورا می تواند واکنش نشان دهد؛ چنان که در مورد کره شمالی، شورا مانع از خروج آن کشور از قرارداد مزبور شد. همچنین، طبق ماده ۶ (بند یک) کنوانسیون ناظر

● شورای امنیت با احساس خطر احتمال گسترش جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی، در ژانویه ۱۹۹۲ با صدور بیانه ای اقدام به گسترش دادن سلاحهای ویژه کشتار جمعی را از جمله موارد تهدید صلح و امنیت بین المللی اعلام کرده است. از مقاد این بیانه برمی آید که در صورت پیش آمدن چنین وضعی، شورای امنیت می تواند بر اساس فصل ۷ منشور ملل متحد تصمیم به اقدام قهری بر ضد دولت خاطی بگیرد.

3. Cordesman, Anthony H. "Iraq: A Dynamic Net Assessment", June 16, 2002. [www. csis.com](http://www.csis.com).

۴. گروه تحقیق و تألیف، «گزارش تسلیحاتی عراق: موضوعات و تحلیلهای»، گزارشها و تحلیلهای نظامی راهبردی نگاه، سال سوم، شماره ۳۰، بهمن ۱۳۸۱، ص ۷۵.

5. "Iraq: A Chronology of UN Inspections and an Assessment of their Accomplishments", October 2002. [www. armscontrol.org](http://www.armscontrol.org).

6. -----

7. -----

8. -----

9. Nuclear Safeguards.

10. Authory Cordesman. op.cit.

۱۱. گزارش مدیرکل آژانس بین المللی انرژی اتمی، شورای امنیت در تاریخ ۱۸ اکتبر ۱۹۹۷.

۱۲. اظهارات و ادعاهای مقامات آمریکا و انگلیس و برخی کشورهای دیگر همراه با ارائه شدن پاره‌ای اطلاعات، این تردیدها را به وجود آورده است. بعنوان مثال ر.ک ماخذ

۱۳. ر.ک. ماخذ شماره ۴: «تحلیلی بر قطعنامه ۱۴۴۱

شورای امنیت به عهده عراق»، گزارشها و تحلیلهای نظامی راهبردی نگاه، سال سوم، شماره ۲۸، آبان ۱۳۸۱، ص ۱۴.

14. Katzman, Kenneth, "Issues for US policy in the Persian Gulf", Congressional Research Service, The Library of the Congress, 12 Agust 2002.

۱۵. مواد يك تا چهار.

۱۶. ماده ۲، بند ۲.

17. UN.Security Council Resolution (1991) April 3. Par 8 and 12.

18. Helmut, "S. Marten's Clause", *Eencyclopedia of Public International Law*, 1989, Vol. 3, pp. 252-3.

۱۹. زمانی، سیدقاسم، حقوق بین الملل و کاربرد سلاحهای شیمیایی در جنگ ایران و عراق (تهران: ستاد کل نیروهای مسلح، بی تا) صص ۱۵-۱۴.

20. Resolutions and Decisions of the Security Council 1992, Official Resords: Forty - Sev-enth Year, p. 67.

● در بحران عراق که هیچ شکی نسبت به نقض تعهدات از سوی عراق و اقدام آن دولت به گسترش جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی وجود ندارد، می توان گفت که تصمیم به کاربرد زور بر ضد آن کشور از سوی شورای امنیت می توانسته با مقررات حقوق بین الملل کنونی مطابقت داشته باشد. البته این تحلیل، به هیچ رو به معنی تجویز جنگ نیست، بویژه اگر چنین جنگی تنها از سوی آمریکا و خارج از چارچوب سازمان ملل آغاز شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی